

Koen kunne dog reddes, hvis den straks blev væltet om på ryggen, så kastede den billen op eller denne døde (o. 1700ff; 2). Skorpionsolie og universalmidlet teriak i mælk var de oftest benyttede råd (3). Larven og billen har meget kraftige kindbakker.

Vandkalve gjorde megen skade i fiskeparker og dambrug (1763; 4).

LITTERATUR: (1) 436 226; (2) 167 1935,34 sml. 61f (o. 1700); 693b 1,1763,676; 464 4,1879,357; 74 164; 296f 154, sml. 212c 2,342; (3) 937r 52 (Salling 1743); 794 3,55; (4) 693b 1,676.

PROSA

Vandkalven, den sorte oval med de to store svømmefødder som en mægtig moustage forrest, gik i fast fart som en havnefærge mellem bunden og overfladen *Piet Hein* (1); op og ned fo'r den, fra bunden til overfladen og fra overfladen til bunden som om den ikke kunne blive enig med sig selv om, hvor den ville være *Jørgen Hansen* (2). En fladprammet, mudderdækket vandkalv med store åreblade på benene *Svend Fleuron* (3); vandkalve svømmer på styler *Niels E. Nielsen* (4).

Vandkalven er »den af naturens skabninger, der kommer Jules Vernes drøm om en undervandsbåd nærmest, skønt kun på størrelse med et dameur« *Ole Vinding* (5).

LITTERATUR: (1) 324c 75; (2) 297b 27; (3) 222p 25; (4) 625b 83; (5) 910c 60.

Hvirvlere, Gyrinidae

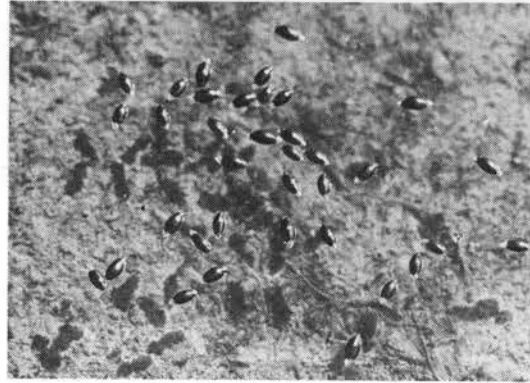
Små sorte eller stålblåt glinsende rovbiller, 9 arter i Danmark, der færdes flokkevis på damme og søbredder; svømmer med det bagerste benpar hurtigt i cirkler og efterlader fine kølvandsstriber. – Danmarks Dyreverden 3, 20f.

Hvirvler 1802ff, *hvirvelbille* 1801ff (1) til hvirvle 'dreje hurtigt rundt'.

Vandloppe 1763ff (2); MJylland, *vandkær* 1802ff er en oversættelse af slægtsnavnet *Hydrophilus*; *svømmebille* 1803, 1811; *glinser* MJylland (3), *kvægsølv* (kviksølv) børn i Nr. Dalby ØSjælland o. 1920 (4); *syssekkone*, *-jomfru* Sønderjylland, også kølenavn til lille uroligt barn (5), *blankmaren*

Grindstedegnen o. 1925 (4) sml. sølvkræ s. 41.

Fandens and MJylland, fanden ville efterligne Gud og skabe en and, men da han satte den på vandskorpen var det kun den lille bille vi nu ser hvirvle omkring på overfladen (6).

Hvirvlere på vandoverflade. BIOFOTO/Arthur Christiansen.

LITTERATUR: (1) 332 28; 659 8,901; (2) 693b 1,698 (men tvivlsom: 332 28,74f); 794 12,1889, 154 (Sir); (3) 794 12,154; (4) 388; (5) 212c 3,711; (6) 794 5,39; 464 8,1886,393.

PROSA OG POESI

Små skinnende biller [farer] i kredse på vandfladen, hver med en strålende luftblære under sig, og i legende jag, enkeltvis eller parvis i flygtigt møde: hvirvlerne *Ingeborg Raunkiær* (1). Man sidder en klar efterårsdag ved dammen og ser gyriniderne fare rundt på vandet i flotte kredse, ind og ud mellem sivene og de flydende blade i elegante kurver, altid i cirkelbuer, ude af stand til at bevæge sig i rette linier. Og man kommer til at tænke på visse danske forfattere, litterære gyrinider, som det heller ikke er beskåret at kunne gå lige på benene, men som kredser elegant og artistisk udenom *Hans Scherfig* (2).

Hvirvlerne farer ellevilde ud og ind på overfladen i buer og snørkler. Det er en lystig dans *R. C. Mortensen* (3), snurrer som små sorte perler rundt i tilsyneladende meningsløst kredsende buer, mødes, skilles og mødes igen som i kåd leg *J. O. Bøving-Petersen* (4), blinker i solen som dråber af rullende kviksølv *Johannes Jørgensen* (5).

Et sted cirklede en flok hvirvlere som blanke kærner om mellem hverandre, de legede i alle slags kurver og figurer (a), dansede og gjorde figurer i vandskorpen (b) *Johannes V. Jensen* (6); de un-

derlige små hvirvlere, der snurrede rundt mellem hverandre ovenpå vandet som om de dansede *Jørgen Hansen* (7); de små blanke hvirvlere, der skriver nul efter nul over mørkt mosevand for selv at blive til intet *Torben Nielsen* (8).

De sorte, bådformede hvirvlere, der i sirlige kredse bevæger sig hen over vandspejlet (9), der som små speedbåde farer rundt på vandspejlet i damme og ved søbredder *K. Arevad* (10). Kulsorte hvirvlere glider over det blanke spejl i deres kølvandsløse spiraler (a). Hvirvlerne kommer halsende på deres vandskier ... de skyder torpedobådsfart og snoer sig på ejendommelig vis fremad i spiraler uafbrudt. En kileformet fure står ud fra hver lille røvers bug, og i kølvandet bag går der vandfald. Bådformede hvirvlere tegner [sig] som små prikker mod den lysende overflade. De små vandbiller lå og dasede, men pludselig stod der som et stormstød ned iblandt dem, de splittedes hovedkuls og hvirvlede af ud i videre og videre kredse – for så atter som en flok får at klumpes lige så pludseligt (b) *Svend Fleuron* (11).

Hvirvler skøjter rundt og skummer høllet *Søren Noe-Nygaard* (12); og under breddens myntekrans · er travle hvirvelbiller, · som kredsende i cirkeldans · med kviksølvråbers perlegrans · hen over vandet triller *Knud Wiinstedt* (13).

LITTERATUR: (1) 720 211; (2) 775 73; (3) 578 19; (4) 119 61; (5) 432d 79; (6) a 401 72; b 401p 37; (7) 297b 26; (8) 628 58; (9) 154 686; (10) 151 3,20; (11) a 222o 37; b 222j 10,23; (12) 632 121; (13) 906 25.

Sankthansorm, *Lampyris noctiluca*

Sankthansormen hører til blødbillerne (har meget blødt hudskelet) og lever på fugtige steder. Den vingeløse 16-18 mm brungrå hun ligner en larve (»orm«). Begge køn har på bagkroppens underside pletter, som i mørke lyser med et hvidt eller grønligt skær.

– Danmarks Dyreverden 3, 33-35.

Sankt Hansorm 1761ff, oprindelig et sjællandsk navn »fordi den i juni måned [St. Hansdag 24/6] først ses om natten at skinne i græsset« (1) jf. *jo-hannesorm* o. 1700ff (2).

Stjerne 1533 (3), *lysmyg* 1594, 1667, *natmøl* og *dugorm* 1626, o. 1700, *ormelys* 1670, o. 1700 (4); *gloom* o. 1700ff, NSjælland 1798ff, Jylland o. 1850ff (5), glo = gløde jf. gloende, glotræ om trøske (lyser også i mørke) og *glødorm* 1841 (6); *lysetæve* o. 1700 (7), *fakkelflue* 1763, Angel o. 1840 (8), *glansflue* 1776, 1804 og *Sankt Hans lysebille* 1804 (9), *lygteflue* 1820 (10), *lysorm* 1820ff; SJylland (11); *lukorm* NJylland 1841, Falster 1857 (12) jf. *løjorm* Jylland o. 1900 (13), løj = lådden; *kvolster* 'emmer, glødende kulpartikler fra ildsted' SSlesvig o. 1840ff (14), *ildflue* Vendsyssel o. 1900 (15), *ildorm* (16); *glet(te)-, glent-, glint-, glitteorm* Vendsyssel, ØJylland (17) hører til dialektord med betydningen 'give små glimt i mørke'.

Nø(f)ver Sønderjylland 1841 (18), *mark-, madksprud* Bornholm 1856 (19), madk 'orm', *grajna orm* 'smukke orm' Bornholm 1908 (20). *Lådne Anders* Kavslunde VFyn og *Vorherres hund* Sakskebøing (21).

Sankthansorm = lysreflekterende striber på kørebanen (22).

LITTERATUR: (1) 98 9; 693b 1,674; (2) 579 S57; 659 9,805; (3) 673 2a; (4) 434 2,820f; 3,195,389, 397; (5) 659 6,1088; 416 381; 212c 1,466; 296f 139; 388; (6) 571 571 334; (7) 434 2,820f; (8) 693b 1,674; 571 429; (9) 439b 229; 903 3,3,237; (10) 903 3,3,230; (11) 903 3,3,239; 212c 2,488 (Ager-skov); (12) 571 334 (Viborg a.); 283b 107; (13) 212c 2,514; 464 9,1888,20; (14) 571 429; 212c 2,342; 66 1,339; (15) 212c 2,107; (16) 756 15,1923,303; (17) 212c 1,464f; 160 1906/46: 2224; 423; (18) 571 385; (19) 3 19,50; (20) 203 215; (21) 388; (22) 76 341.

OVERTRO M.M.

Knuste sankthansorm gnides, hvor håret ikke vil vokse (1533; 1). Blandes de med kviksølv og kommes i en flaske med hvidt glas, har man »et langvarigt lys« (vestjysk cyprianus; 2).

Man mente, at når køer slugte *gloom* med græsset fik de blodpis »da de har samme virkning som spanske fluer, hvorved nyrene såres og blodet blander sig med urinen« (1794; 3).

Kom hyrden til at træde en *løjorm* ihjel risikerede han, at der døde et får (Jylland; 4).

Hvis gåsen ikke ville ruge måtte der være sankthansorm i reden. En pige blev meget forskrækket da hun så, at den rede en gås rugede på var »fuld af ild«, og konen forklarede, at det var vætterne (overnaturlige væsener); »så får vi ingen gæslinger i år«, sagde hun, og det kom til at passe (MSjælland; 5).